

Streszczenie

Anna Regulska

Temat: Wizerunek prawy kaznodziei. O figurach wzorcowych kaznodziejów w literaturze potrydenckiej do końca XVII w.

W rozprawie doktorskiej omówiłam sposoby kształtowania wzorcowego wizerunku kaznodziei w kaznodziejstwie potrydenckim do schyłku XVII wieku. Pod pojęciem wizerunku rozumiem tutaj parenetyczne konstrukcje ponadgatunkowe, których celem jest wyrażenie idealnego, postulowanego wzorca. Cezura Soboru trydenckiego nie ogranicza jednak rozważań tylko do oratorstwa katolickiego, czas obrad soborowych jest jedynie umownym punktem odniesienia dla rozważań o szerzej pojętej odnowie kaznodziejstwa także w innych konfesjach.

Przedmiotem analizy uczyniłam teksty dokumentów, podręczników, kazań i towarzyszących im tekstów okalających z terenów Rzeczypospolitej Obojga Narodów, powstałe w środowisku katolickim, protestanckim i prawosławnym i unickim, sytuującym się między nimi. Ilościowo najwięcej tego typu tekstów kształtujących wzorcowy wizerunek kaznodziejski powstało u katolików, dlatego też ich opis jest najobszerniejszy. Choć odnowa kaznodziejstwa w pozostałych konfesjach jest mniej licznie reprezentowana w tekstach, starałam się poświęcić im również baczną uwagę, by przeanalizować wyłaniający się z nich wzorzec.

Rozprawa składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza jest poświęcona tzw. "Retoryce instytucjonalnej", czyli tekstom, które zawierały różnej mocy zalecenia - od zobowiązań prawnych, przez rekomendacje, rady, po zachęty promocyjne - mające na celu wdrożenie pewnych oczekiwanych zachowań i praktyk oraz spopularyzowanie aprobowanych pomocy homiletycznych. Były to teksty uchwał soborowych i synodalnych, mandaty, listy, w tym listy zalecające, oficjalnie uznane podręczniki czy katechizmy. W tej części omówiłam też teksty, które nie tyle polecały pewne działania, co poświadczały ich spełnienie, jak akta wizytacyjne czy spisy inwentarzowe bibliotek.

W drugiej części przeanalizowałam wizerunki i sposoby ich konstruowania w tekstach samych kazań za pomocą figur myśli.

Pierwszą grupą tekstów były oracje ze zbiorów kazań na niedziele i święta całego roku, zwanych popularnie postyllami, dziewięciu autorów, wyłonionych jako najbardziej wpływowych na kształtowanie wzorca kaznodziejskiego. Przy dokonaniu wyboru brałam pod uwagę takie czynniki, jak liczba edycji zbiorów, fakt, czy były one oficjalnie zalecane duchowieństwu oraz to, czy i jak ich autor był upamiętniony po śmierci. W efekcie dało to zbiorów kazań w edycjach. Wizerunek był w nich budowany dwojako – albo były to kazania

w całości skomponowane jako takie wizerunki, albo jedynie zawierały uwagi metakaznodziejskie niejako na marginesie innych, głównych rozważań. Były tworzone różnymi metodami, jak wykład, porównania, metafory, przykłady z biografii.

Drugą grupą tekstów były oracje pogrzebowe na egzekwiach osób duchownych, szczególnie biskupów i kaznodziejów. Analiza tych tekstów wykazała, że oracje na pogrzebach biskupich praktycznie wcale nie przyczyniły się do budowania wzorca kaznodziejskiego. Kazania na pogrzebach kaznodziejów lub głoszone przez nich przyczyniały się do utrwalenia ich pozytywnego wpływu na rozwój kaznodziejstwa.

Trzecią grupą tekstów były te z ram wydawniczych kazań lub zbiorów, takie jak listy dedykacyjne, epigramy, wiersze zalecające.

Wербalizowane w tekstach postulaty i figury miały na celu stworzenie wizerunku, według którego przyszły kaznodzieja będzie mógł rozwijać swoją działalność oratorską. W tym celu również wybierano najwybitniejszych przedstawicieli tego rzemiosła, by uczynić z nich takie wizerunki. W analizowanym temacie dostrzegłam sięganie nie tylko do bliższej lub dalszej przeszłości, co do teraźniejszości, celem wydobycia z niej wzorca i upamiętnienia go na przyszłość.

Analiza dała odpowiedź na pytania, jak był kształtowany wzorzec, jak przekazywany, jak była postrzegana posługa słowa Bożego, jak kaznodzieje postrzegali siebie i innych kaznodziejów. Pokazała, że we wzorcu najważniejsze było tzw. dalsze przygotowanie do przepowiadania, nie same przygotowanie mowy. W pouczeniach kładziono akcent na to, by kaznodzieja przede wszystkim starał się o zgodność swoich słów ze słowami Ewangelii, a także o zgodność swoich uczynków ze słowami. Były to miejsca wspólne dla wszystkich konfesji. Starałam się uchwycić przynajmniej kilka takich momentów w rozwoju kaznodziejstwa, w których połączeni we wspólnocie twórcy współpracują nad opracowaniem spójnego wzorca. Praca dała wyczerpujący, jak sądzę przegląd tekstów wizerunkowych i sposobów konstruowania wizerunku idealnego kaznodziei.